

Research Paper

Evolution of immigration governance in the Islamic Republic of Iran

•Mostafa Zamanyan¹ , Narges Khangolzade Sangrudi²

1. Assistant Professor, Faculty of Governance, University of Tehran, Tehran, Iran.

2. PhD student of International Relations of Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Use your device to scan
and read the article online

Citation: Zamanyan.M, Khangolzade Sangrudi.N,(2024). [Evolution of immigration governance in the Islamic Republic of Iran (Persian)]. *Journal Strategic Studies of Public Policy*, 14(50), 6-20. <https://doi.org/10.22034/sspp.2024.714630>

<https://doi.org/10.22034/sspp.2024.714630>

Received: 05 Mar 2024

Accepted: 09 May 2024

Available Online: 20 Jun 2024

Keywords:

immigration, governance, elites, policy making.

ABSTRACT

Migration as multi-level phenomenon has many reflections on economic, social, cultural and even security fields of each country and migration governance is a form of policy-making and implementation of immigration policies to regulate the arrival of immigrants and provide facilities to prevent the departure of elites. According to importance of immigration and governance in this field the present study tries to address this main question, how the evolution of migration governance has been occurred in Islamic Republic of Iran? The hypothesis is that, governance of immigration in Islamic Republic of Iran has been changed from threat-oriented perspective to an opportunity-oriented perspective and therefore has undergone a theoretical revolution. The research method is a descriptive-analytical article and data collection using documents and lectures and the type of research is practical because at the end of article some suggestion are presented for improving the governance of immigration in Islamic Republic of Iran. The finding of research indicates that the threat-oriented view of migration phenomenon has undergone a theoretical turn and is inclined towards the opportunity-oriented direction and from this perspective suggestion include creating a positive image of Islamic Republic of Iran's future, rebuilding the media policy, redefining the governance of immigration under neighborhood policy, creating capacities for attraction and growth of international private companies has been presented.

* Corresponding Author:

Mostafa Zamanyan

Address: Faculty of Governance, University of Tehran, Tehran, Iran.

E-mail: zamanyan@ut.ac.ir

مقاله پژوهشی

تحول حکمرانی مهاجرت در جمهوری اسلامی ایران

*مصطفی زمانیان^۱، نرگس خان گل زاده سنگرودی^۲

۱. استادیار، دانشکده حکمرانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۲. دانشجو دکتری، روابط بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

چکیده

مهاجرت به مثابه پدیده‌ای چندسطحی دارای بازتاب‌های متعددی بر عرصه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حتی امنیتی هر کشور است و حکمرانی مهاجرت نوعی سیاست‌گذاری و اجرایی نمودن سیاست‌های مهاجرتی جهت تنظیم ورود مهاجران و تمهید تسهیلات جهت جلوگیری از خروج نخبگان است. بنا بر اهمیتی که مهاجرت و حکمرانی در این عرصه دارد پژوهش حاضر می‌کوشد تا به این پرسش اصلی بپردازد که تحول حکمرانی مهاجرت در جمهوری اسلامی ایران چگونه بوده است؟ فرضیه مطرح در پاسخ به پرسش مذکور این گونه مطرح می‌شود، حکمرانی مهاجرت در جمهوری اسلامی ایران از دیدگاهی تهدیدمحور به نگرشی فرصت‌محور تبدیل شده و از این جهت دستخوش چرخش نظری شده است. روش پژوهش مقاله توصیفی-تحلیلی و گردآوری داده با استفاده از اسناد و سخنرانی‌ها می‌باشد و نوع پژوهش نیز کاربردی است چرا که از حالت صرف تئوریک خارج شده و در نهایت با ارائه پیشنهادهای جهت ارتقای سیستم حکمرانی مهاجرت جمهوری اسلامی ایران می‌کوشد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که نگاه تهدیدمحورانه به پدیده مهاجرت دچار چرخش نظری شده و به سمت فرصت‌محورانه متمایل شده است و از این رهگذر پیشنهادهای مشتمل بر ایجاد تصویری مثبت از آینده ایران، بازسازی سیاست رسانه‌ای کشور، بازتعریف حکمرانی مهاجرت ذیل سیاست همسایگی و دیپلماسی متوازن، ایجاد ظرفیت‌هایی جهت رشد و جذب شرکت‌های و متخصصین بین‌المللی و ... ارائه گردید.

تاریخ دریافت: ۱۵ اسفند ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۲۰ اردیبهشت ۱۴۰۳

تاریخ انتشار: ۳۱ خرداد ۱۴۰۲

کلیدواژه‌ها:

مهاجرت، حکمرانی، نخبگان، سیاست‌گذاری

* نویسنده مسئول:

مصطفی زمانیان

نشانی: دانشکده حکمرانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

رایانامه: zamanyan@ut.ac.ir

مقدمه

مهاجرت یکی از پدیده‌های مهم عرصه نظام بین‌الملل در عصر کنونی است که با توجه به پیوستگی و وابستگی متقابل ملل به یکدیگر جنبه جدی‌تری گرفته است. این پدیده به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر سطح قدرت ملی، تولید ناخالص داخلی، رشد اقتصادی و در نهایت امنیت یک کشور اثر می‌گذارد. البته این مزایا در شرایطی صدق می‌کند که سیاست‌های مدیریتی مناسب در خصوص مهاجران وضع شده باشد در غیر این صورت مهاجرت چیزی جز هزینه و افول قدرت ملی و امنیت را در پی نخواهد داشت به عبارت دیگر مهاجرت مانند سکه دورویی است که می‌تواند جهت ارتقای جایگاه کشورها در سطح بین‌الملل یا منطقه مؤثر و یا دارای بار منفی باشد. عدم کنترل چریان مهاجرت و ورود خیل بی‌رویه مهاجران می‌تواند آسیب‌های متعددی مانند بیکاری مردمان بومی، تحلیل زیرساخت‌ها، ناامنی اجتماعی و هنجارشکنی جامعه را به بار آورد و در نهایت قوام و اتحاد و همبستگی یک کشور را در عرصه داخلی مختل کند. جنبه دیگر مهاجرت که در دستور کار بسیاری از کشورها قرار گرفته، مسئله مهاجرت نخبگان است. چالشی که اگر به طور جدی به آن پرداخته نشود نه تنها آثار منفی برای یک کشور به همراه دارد بلکه به قدرت‌یابی کشور رقیب و یا کشور دشمن نیز کمک می‌کند. با خروج دانش‌آموختگان، نیروهای متخصص و تکنسین‌هایی که یک دولت برای به ثمر رسیدن آن تلاش کرده است نه تنها ضربه بزرگی بر قدرت ملی آن کشور وارد می‌شود بلکه با ورود متخصصین به کشور دیگر می‌تواند قدرت آن کشور را افزایش داده و در نهایت موجب ارتقای جایگاه آن کشور شده و منجر به برهم خوردن چینش قدرت به ضرر کشور مهاجرفرست در سطح منطقه‌ای و جهانی گردد.

بنا بر تمام توضیحات فوق می‌توان آشکارا اهمیت موضوع مهاجرت را دریافت. حکمرانان و سیاستمداران نظر به اهمیت موضوعات مرتبط با مهاجرت کوشش می‌کنند تا این مسئله را در صدر اولویت‌های سیاست خارجی خود قرار دهند. نوع نگاه و تدابیر دولتمردان می‌تواند مهاجرت را نوید بخش روزهای روشن آینده و یا کابوس بی‌پایان و عامل افول قدرت یک کشور با قدمت چندهزار ساله نماید، بنابراین از این رهگذر سخن از حکمرانی مهاجرت می‌شود. اساساً حکمرانی تلاش برای تبدیل تصمیمات به عمل و یا تلاش اجرایی نمودن تدابیر امور مرتبط با شهروندان است و حکمرانی مهاجرت نوعی سیاستگذاری و اجرایی نمودن سیاست‌های مهاجرتی جهت تنظیم ورود مهاجران و تمهید تسهیلات جهت جلوگیری از خروج نخبگان است. شایان ذکر است که سیاستگذاری جنبه تئوریک دارد اما حکمرانی شامل سیاستگذاری نیز شده و شامل اندیشیدن، تصمیم‌گیری و در نهایت اجرا است و مستلزم قرار گرفتن این پدیده در دستور کار سیاست‌های کلان مدیریتی کشور است. جمهوری اسلامی ایران با فرهنگ چندهزار ساله و پتانسیل‌های مهم ژئوپلتیکی، اقتصادی، فرهنگی و ... می‌تواند با کاربست حکمرانی مهاجرت کارآمد مهاجرت را تبدیل به عاملی بالقوه جهت ارتقای جایگاه خود در نظام بین‌الملل کند اما جهت تحقق این مهم باید چرخش و تحولی در نوع نگاه دولتمردان و سیاستمداران صورت گیرد و نگرش مهاجرت به عنوان پدیده‌ای تهدیدآمیز به مهاجرت به عنوان پدیده‌ای فرصت‌محور تحول یابد. در این راستا پژوهش حاضر می‌کوشد تا به این پرسش اصلی بپردازد؛ تحول حکمرانی مهاجرت در جمهوری اسلامی ایران چگونه بوده است؟ فرضیه مطرح در پاسخ به پرسش مذکور این گونه مطرح

پژوهش‌های بسیاری انجام داده و لزوم رسیدگی به پناهگاه‌های مهاجرین به خصوص در کشورهای اروپایی را مورد تاکید قرار داده است. او با بررسی آمارهای دولتی در این کشورها مواردی از راه‌های کاهش تلفات دریایی و زمینی مهاجرین را شناسایی و به حکمرانان کشورهایی که بیشتر درگیر روند مهاجرت هستند پیشنهاد کرده است از این دیدگاه اثر او به موضوع حکمرانی مهاجرت قرین است.

ب) پژوهش‌هایی که در عرصه مطالعات اسلامی و غربی در زمینه مهاجرت به رشته تحریر درآمده که صرفاً به ذکر چند مورد محدود بسنده خواهد شد. سارا اسپنسر^۳ در تحقیقات خود در زمینه مهاجرت، پویایی‌های درونی در حال تحول و منطقه‌ای را بررسی و برای رسیدگی به پاسخ‌های امنیتی به مهاجران و شهروندان پیشنهادهای ارائه داده است. در حوزه مطالعات اسلامی نیز عطیه احمد^۴، تجربیات گرویدن به اسلام در میان زنان آسیای جنوبی را که به عنوان کارمند به کویت مهاجرت کرده‌اند مورد مطالعه قرار داده است. احمد بیان نیز طی پژوهش‌های خود اظهار داشت که میزان رفاه و آزادی‌های سیاسی و امنیتی برای زنان کویتی به نسبت زنان آسیای جنوبی به مراتب بیشتر بوده و همین عامل در پذیرش اسلام و کاهش دغدغه‌های مذهبی تاثیرگذار بوده است.

با در نظر گرفتن تمام آثار فوق می‌توان دریافت که در زمینه حکمرانی مهاجرت در ایران خلا پژوهشی وجود دارد و به لحاظ نوآوری این موضوع کاملاً جدید است و تاجایی که نویسندگان مطلع است هنوز به این موضوع مهم و چرخش و تحولی که در مفهوم حکمرانی مهاجرت صورت گرفته، پژوهشگری

می‌شود، حکمرانی مهاجرت در جمهوری اسلامی ایران از دیدگاهی تهدیدمحور به نگرشی فرصت‌محور تبدیل شده و از این جهت دستخوش چرخش نظری شده است. روش پژوهش مقاله توصیفی-تحلیلی و گردآوری داده با استفاده از اسناد و سخنرانی‌ها می‌باشد.

پیشینه پژوهش

نظر به اهمیت موضوع مهاجرت پژوهش‌های متعددی در این حوزه به رشته نگارش و تحریر درآمده، اما نکته‌ای که حائز اهمیت می‌باشد آن است که عمدتاً به پدیده مهاجرت مرتبط است و صرفاً بخش کوچکی از پژوهش‌ها به مسئله حکمرانی مهاجرت پرداخته است که به دلیل قرابت موضوعی با پژوهش حاضر به اختصار به آنها پرداخته می‌شود. به طور کلی آثار مرتبط با موضوع پژوهش به دو دسته تقسیم می‌شود؛

الف) آثاری که به زبان انگلیسی موجود می‌باشد و به مسئله حکمرانی مهاجرت پرداخته است به عنوان نمونه پیترو ساترلند^۱، به شناسایی نقاط ضعف در سیستم‌های حکمرانی جهانی مهاجرت قلم زده است. او در پژوهش‌های خود توانایی شکل‌دهی یا تأثیر مستقیم بر فرآیندهای مهاجرتی را بررسی کرده و آن‌ها را با برنامه‌های سیاسی از پیش تعیین‌شده مطابقت داده است. این سنجش منجر به ارائه تصمیمات به سیاستمداران در سازمان ملل متحد گردید تا با درکی عمیق تر میزان تاثیرات منطقه‌ای و بین‌المللی مهاجرت را مورد بررسی قرار دهند. ریچارد آلبا^۲ در مورد ادغام مهاجران، جذب و نقش پناهگاه‌های مهاجران در ایالات متحده و اروپای غربی

3.Sarah Spencer
4.Attiya Ahmad

1.Peter Sutherland
2.Richard Alba

کسی است که به کشوری به غیر از کشورهایی که تابعیت آن را دارا می باشد وارد شده و حداقل ۱۲ ماه در آن سکونت داشته است.^۷

پدیده مهاجرت بر اساس درون مرزی یا برون مرزی بودن به دو سطح تقسیم می شود؛ در سطح خردتر مهاجرت از روستا به شهر است که در درون مرزهای ملی یک کشور رخ می دهد و اصطلاحاً به آن مهاجرت داخلی گفته می شود اما در سطح کلان مهاجرت در بعد بین المللی مطرح می شود که مستلزم جابه جایی از یک کشور به کشور دیگر و تحرک جمعیتی فراتر از مرزهای ملی و سرزمینی است. (شهبازیان، صادقی، رضایی، ۱۴۰۰؛ ۳۴۲-۳۴۱).

به لحاظ زمانی مهاجرت به دو نوع دسته بندی می شود؛ الف) مهاجرت های کوتاه مدت که مدت اقامت مهاجر کمتر از یک سال است و به نوعی قصد بازگشت به محل سکونت قبلی وجود دارد. ب) مهاجرت بلندمدت یا دائم که به مدت بیش از یک سال و بدون انگیزه بازگشت به محل سکونت قبلی است.

به غیر از دسته بندی مذکور که عمدتاً بر حسب معیار زمانی و مکانی است دو دسته بندی دیگر نیز وجود دارد. به لحاظ شکلی هم مهاجرت به دو دسته مهاجرت فردی و مهاجرت توده ای تقسیم می شود^۸ و به لحاظ حقوقی مهاجرت به دو دسته قانونی و غیرقانونی تقسیم می شود (Timilsina, 2023; 3) صاحب نظران معتقدند که مهاجرت دائمی و یا مهاجرت برون مرزی و بین المللی فقط بر کشورهای مبدا یا مقصد تاثیر نمی گذارد بلکه دامنه اثرگذاری این پدیده در به طور مستقیم یا غیر مستقیم گستره جهانی دارد^۹ به عنوان مثال دانشجویی که مهاجرت

قلم نزده است بنابراین با توجه به اهمیت و نوآوری موضوع می طلبد که در پژوهش حاضر به تحول حکمرانی مهاجرت در جمهوری اسلامی ایرانی پرداخته شود.

مهاجرت و اشکال آن

در تعریف جمعیت شناختی، مهاجرت شکلی از تحرک جغرافیایی است که بین دو واحد جغرافیایی شکل می گیرد که این تحرک از مبدا یا محل سکونت قبلی به فرد به مقصد یا محل سکونت جدید همراه است. (ارشاد، مینا، ۱۳۸۹؛ ۶۱) کوتاری^۵ مهاجرت را به حرکت یک فرد یا گروهی از افراد در امتداد مرزهای سیاسی از یک واحد جغرافیایی به واحد دیگر جهت اقامتی دائم یا موقت در مکانی غیر از کشور مادر تعریف می کند. کریتز^۶ مهاجرت را تغییر مکان اقامت معمول فرد از یک کشور به کشور دیگر تعریف می کند و هرگونه تغییر مکانی که منجر به اقامت فرد در یک دوره زمانی حداقل یک سال شود، مهاجرت نامیده می شود (متقی، ۱۳۹۴؛ ۶۴). در لغت نامه جدید جامعه شناسی ساده ترین تعریف از مهاجرت عبارت است از جابه جایی فرد از منطقه ای به منطقه دیگر به قصد ماندن در آن جا. به صورت کلی امکان ارائه تعریف واحدی از مهاجرت که مورد اجماع همه صاحب نظران باشد وجود ندارد چرا که این مهم به فاصله مبدا و مقصد و مدت اقامت بستگی دارد اما مسئله ای که در خصوص مهاجرت بسیار مورد تاکید اغلب صاحب نظران قرار گرفته شامل این مهم می شود که مهاجرت یک مفهوم صرفاً جامعه شناختی نیست بلکه ملاحظات حقوقی، اقتصادی، جغرافیایی و فرهنگی نیز دخیل است. (ارشاد، مینا، ۱۳۸۹؛ ۶۳-۶۲) بر اساس تعریف سازمان ملل مهاجر

7. <https://morr.gov,1403>

8. <https://morr.gov,1403>

9. D'Andreamatteo.Neri.Antonucci.Sargiacomo.1;2024

5. Kotari

6. Kritz

منطقه‌ایی به نام سکستان و بعدها سیستان در ایران شد. در دوره هخامنشیان همواره در اثر آمد و شد مهاجران مرزها در حال حرکت بود به گونه‌ایی به مرزهای ایران در آن زمان، مرزهای رونده و سیال می‌گفتند. اگر از دوره باستان و تحولات مهاجرتی آن زمان گذر کنیم، در سده‌های اخیر نیز سیل مهاجرت ادامه داشت. در دوران قاجار مهاجرت‌های مذهبی مثل مهاجرت ارامنه به ایران شکل گرفت و یا بخشی از کارگران از ایران به اتحاد جماهیر شوروی و یا ترکیه مهاجرت کردند. (زنجان، علیزاده، ۱۳۷۲: ۶۲-۶۱)

با گذر از روند تاریخی مهاجرت اقوام در ایران می‌توان ادعان داشت که این کشور به دلایل متکثری آماج مهاجرپرستی و مهاجرپذیری قرار گرفته است. در واقع ایران به دلایل مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و موقعیت خاص ژئوپلیتیکی از منظر جابه‌جایی‌های بین‌المللی به کشوری مهاجرپذیر، ترانزیتی و مهاجرپرست تبدیل شناخته شده است اما مسئله حائز اهمیت این است که نگاه دولتمردان به پدیده مهاجرت اغلب تهدیدمحور بوده است. ایرانیان در سال‌های اخیر از دو کشور کانادا و بریتانیا بیش از دو هزار ویزای استارت‌آپی، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری و یا خوداشتغالی گرفته‌اند. هم‌چنین به طور کلی برای ایرانیان در ۱۲ سال اخیر سالانه به طور متوسط حدود ۱۲ هزار ویزا و با اجازه اقامت موقت و دائم کاری در مقاصد آمریکا، کانادا، اترلیا، بریتانیا و اتحادیه اروپا صادر شده است. در زمینه مهاجرت تحصیلی و دانشجویی نیز روند دانشجویان ایرانی در خارج از کشور روند صعودی داشته است و از تراز ۱۷ هزار دانشجو در سال ۲۰۰۰م. به ۶۶ هزار دانشجو در سال ۲۰۲۰م. رسیده است. در مقابل جریان دانشجویان خارجی در ایران نیز با افزایش ۲٫۵ برابر از ۵۲ هزار و ۸۱۱ دانشجو در سال ۱۳۸۵

دائم کرده باشد و در آنجا شاغل شود، این مهم به تولید داخلی و در نهایت تولید ناخالص داخلی آن کشور اثر می‌گذارد و به همین شیوه سایر مهاجران نیز می‌توانند نقش آفرین باشد و تجمیع این مسائل بر نوع رفتار یک کشور در تعامل با جهان و یا سایر کشورها به طور غیر مستقیم اثر می‌گذارد. اگرچه در بلندمدت مهاجرت دائمی یا برون مرزی اثر مثبت مستقیم یا غیرمستقیم بر قدرت یک کشور دارد اما آمارها در برخی از کشورها نشان می‌دهد که اگر این عامل کنترل نشود شغل مردم بومی کم سواد به مخاطره می‌افتد (Edo.Ozgjizel, 2023; 5-1) البته همیشه مهاجران دائمی از مهاجرت منتفع نخواهند شد بلکه در برخی کشورها تبعیض و نابرابری را خواهند چشید.^{۱۰}

تاریخچه مهاجرت در ایران

هر کشوری در طول تاریخ همواره شاهد مهاجرهای متعددی به درون مرزهای سرزمینی خود بوده است که جمهوری اسلامی ایران نیز از این پدیده مستثنی نمی‌باشد. قسمت مهمی از تاریخ و فرهنگ کشورها توسط مهاجران شکل گرفته است و روند این مهاجرت‌ها از زمان باستان تا به امروز استمرار داشته است اگرچه روند مهاجرت‌ها نوسانی بوده است و در دوره‌ایی کمتر و در دوره‌ایی دیگر بیشتر بوده است بعلاوه علل مهاجرت نیز همواره متنوع بوده و دلایل مختلفی داشته است.

در خصوص جریان مهاجرت در دوره باستان می‌توان اظهار داشت که روند مهاجرت از دوره مادها شروع شده و در دوره هخامنشیان وسیع‌تر شد به عنوان مثال هجوم اقوام سک‌ها باعث همسایگی ایران با زردپوست‌ها شد. سکونت سکاها باعث شکل‌گیری

10. Geroegere.leon-ciliotta.Stilman.1;2024

که مهاجرت و امنیت رابطه متناقض دارد به عبارتی هم می‌تواند برای کشورهای مبدا و مقصد مثبت باشد هم منفی و این سیاست‌های یک دولت است که از این پدیده به عنوان تهدید یا فرصت بهره گیرد به عنوان مثال ایالات متحده و کشورهای اروپایی تلاش کردند که به کمترین هزینه با تدوین سیاست مناسب بیشترین سود را از پدیده مهاجرت ببرند. (زرقانی، موسوی، ۱۳۹۱؛ ۹۶) یکی از عواملی که می‌تواند مهاجرت نخبگان و دانش‌آموختگان را محدود کند، تقویت کیفیت حکمرانی است. به عنوان مثال ارتقای حکمرانی مانند شفافیت، حاکمیت قانون و کنترل فساد به طور همبسته می‌تواند تاثیر مثبتی بر جذب نخبگان یا جلوگیری از خروج آنها داشته باشد. برنامه‌های کیفیت حکمرانی در کشورهای در حال توسعه اگرچه زمان‌بر است اما تاثیرات مثبتی بر پدیده مهاجرت خواهد داشت (راغفر، محمدی، موسوی، ۱۳۹۶؛ ۹۹-۹۸) در این راستا چهار هدف سیاست مهاجرت^{۱۲} عبارت است از:

الف) سیاست پیش‌گیری^{۱۳}: این سیاست با هدف جلوگیری از جابه‌جایی افراد در قلمرو کشور پذیرنده می‌باشد به عنوان مثال سیاست خارجی که از رفتن پناهندگان به کشور همسایه جلوگیری می‌کند، سیاست پیش‌گیری است.

ب) سیاست پذیرش^{۱۴}: این سیاست شامل پذیرش مهاجران بر اساس معیارهای تعیین شده و تشریح وضعیت بیگانگان به طور سازمان یافته می‌باشد.

ج) سیاست کنترل^{۱۵}: سیاست کنترل درصدد است تا جریان ورودی مهاجران را طبق مقررات تعیین شده تنظیم نماید.

به ۱۳۰ هزار و ۱۱۳ دانشجو در سال ۱۴۰۰ رسیده است.^{۱۱} در جریان روند مهاجرت، عوامل و بازیگران میدانی نیز می‌توانند نقش تسهیل کننده داشته باشند از جمله مهم‌ترین تسهیل کنندگان مهاجرت موسسات اعزام دانشجو، نیروی کار و حتی پناهجو و موسسات حقوقی و غیررسمی است که با پررنگ کردن فرصت‌های مهاجرتی در خارج از کشور و ارائه مشاوره هزینه مهاجرت را مقرون به صرفه نشان می‌دهند. مهم‌ترین کارکرد این نوع تسهیلگری شامل باورپذیری، دسترس پذیری و نفوذپذیری مهاجرت میان اقشار مختلف است. (صلواتی، ۱۴۰۱؛ ۱۱۰) بهر حال چه با در نظر گرفتن حلقه‌های تسهیل کننده مهاجرتی و چه سایر انگیزه‌ها و مولفه‌ها، ایران هر دو روند مهاجرفرستی و مهاجرپذیری را ادوار مختلف تجربه کرده است اگرچه برخی صاحب‌نظران با این موضوع مخالف بودند اما نباید از این مهم غفلت ورزید که نگرش منفی به مهاجرت زیان‌آور است چرا که جامعه کنونی صحنه بین‌الملل، جامعه‌ای بهم پیوسته شده است و مهاجرت فرستی و مهاجرت پذیرگی اجتناب‌ناپذیر شده و باید از این جریان به عنوان فرصت استفاده کرد.

مهاجرت نخبگان و سیاست‌گذاری مهاجرت جمهوری اسلامی ایران

یکی از مسائلی که مهاجرت را مهم می‌کند مسئله مهاجرت نخبگان است. پژوهش‌ها حاکی از آن است که مهاجرت نخبگان می‌تواند بر سطح امنیت یک کشور اثر بگذارد به عبارتی می‌تواند تهدیدهای جمعیتی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی را برای امنیت ملی در پی داشته باشد. (خلیلی، ۱۳۸۱؛ ۲۳۸) در عین حال برخی دیگر از صاحب‌نظران معتقدند

12. Immigration Policy

13. Prevention Policy

14. Admission Policy

15. Control Policy

11. iranthinktanks.com, 2023

سازی و به‌کارگیری سرمایه‌های انسانی^۲: تمرکز بر سیاست‌گذاران داده محور در حوزه مهاجرت نخبگان. موارد و طرح‌های فوق به اشکال مختلف محقق شده است که مشتمل بر اعطای کمک‌های مالی حین تحصیل، سیاست‌گذاری در جهت ایفای نقش محوری در بازار تحرک دانشجویان بین‌المللی، سیاست‌گذاری در حوزه پژوهش، ارائه تسهیلات مالی و نظام وظیفه و ... می‌شود. در زمینه‌های مذکور اگرچه اقداماتی صورت گرفته است اما بسیاری از متخصصین معتقدند که این اقدامات کافی نبوده است و تخصیص بودجه اغلب اوقات برای طرح‌هایی با سود بالا انجام می‌گیرد و طرح‌های مذکور مورد غفلت قرار می‌گیرد. (ملکشاهی، واعظ، تقی‌پور، ۱۴۰۰؛ ۲۸۷-۲۸۰)

بهرحال آنچه که در مورد جمهوری اسلامی ایران صدق می‌کند خروج سرمایه‌های ملی و مهاجرت بین‌المللی نخبگان و عدم بازگشت آنان از یک سو و ورود جمعیت مهاجر افغان، پاکستانی، عراقی و ... است. فارغ از آنکه برخی از این مهاجرین غیرقانونی وارد شدند، این مهاجرین از نظر علمی، فرهنگی، اقتصادی و ... دارای سطح پایین‌تری نسبت به مردم بومی اند بنابراین پدیده مطروحه برای ایران نه تنها فرصت نخواهد بود بلکه مصداق بارز کابوس و تهدید است. (زرقانی، موسوی، ۱۹۶؛ ۳۹۱) اگر به مسئله مهاجرت نخبگان به طور جدی و مکفی رسیدگی نشود جمهوری اسلامی ایران نخبگان را از دست می‌دهد و جایگزین آن مهاجرین غیرقانونی و فاقد تخصص خواهد شد.

چرخش نظری حکمرانی مهاجرت جمهوری اسلامی ایران

مهاجرت به ذات برای هیچ کشور فرستنده یا گیرنده‌ای، سازنده یا مخرب نیست بلکه نوع سیاست و مدیریت کشورها در زمینه مهاجرت است که از این

د) سیاست ادغام^{۱۶}: این سیاست با فراهم کردن شرایط مطلوب اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و ... باعث حل مهاجران در فرهنگ بومی کشور پذیرنده می‌شود به عنوان مثال هرگونه برنامه جهت جلوگیری از تبعیض نژادی در این سیاست می‌گنجد. (Kuramochi, 2003; 3-2)

ب) در نظر گرفتن ارکان فوق در زمینه سیاست مهاجرت، به صورت کلی اندیشمندان چهار نحله سیاست‌گذاری در خصوص سیاست‌گذاری مهاجرت که در پیوند با رشد و توسعه اقتصادی است، برشمارند و آن شامل؛ الف) همانندسازی^{۱۷}: ارتباط و همانندی مهاجرین با مردم محلی؛ ب) جداسازی^{۱۸}: عدم تعامل مهاجرین با مردم محلی؛ ج) همگرایی^{۱۹}: ارتباط و تعامل مهاجرین با مردم محلی و جامعه مقصد که باعث افزایش تجارت بین‌المللی می‌شود؛ د) حاشیه‌نشینی^{۲۰}: در صورت عدم تعامل مهاجرین با هیچ یک از دیگر جوامع که رشد و توسعه اقتصادی به بار نمی‌آورد. (حاتمی، ۱۳۹۹؛ ۵-۴)

با در نظر گرفتن ارکان سیاست‌های مهاجرتی و در راستای جلوگیری از خروج نخبگان و آسیب‌های ناشی از آن به صورت بنیادین، رویکردهایی شکل گرفته است که به طور کلی بر ضرورت تغییر رویکرد اقتصاد ایران به سمت به‌کارگیری نیروهای دانشی و تسریع حرکت هدفمند در راستای اقتصاد دانش بنیان با هدف جذب حداکثری نیروهای انسانی و همچنین ایجاد انگیزه برای دانش‌آموختگان تحصیل کرده در خارج از کشور جهت بازگشت تاکید شده است. بر این اساس دو سیاست‌گذاری اصلی کشور شامل؛ ۱: تمرکز بر اقتصاد دانش بنیان جهت ظرفیت

16. integration Policy
17. Assimilation
18. Seperation
19. Integration
20. Marginalization

مؤثر سرمایه انسانی ملی در گرو تفسیری صحیح از پدیده مهاجرت و اتخاذ سیاست‌های متناسب در به‌کارگیری توان نیروی انسانی داخل کشور و ظرفیت‌ها مهاجرانه خارج از کشور است. این فرصت راهبردی تنها وقتی فراهم می‌شود که در ادراک مسئله مهاجرت چرخش نظری و گفتمانی رخ دهد چرا که تفسیر تهدیدانگاران سیاستگذار در کنار تصویر رویانگاران جامعه از مهاجرت که نتیجه عملیات پیچیده شناختی بر اذهان ایرانیان است، پرداخت سیاستی به مهاجرت را به نری سیاست‌زده و حساسیت‌برانگیز تبدیل کرده است. در نتیجه امکان بهره‌مندی از فرصت حضور و فعالیت نخبگان و متخصصان مهاجرت کرده جهت استمرار پیوند با سرزمین مادری و مشارکت اجتماعی آنها برای حل مسائل داخل کشور تنها در صورتی فراهم خواهد شد که رویکرد نظری از تهدیدانگاره به فرصت‌انگاری واقع‌بینانه تعدیل شود آنگونه که بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته در مواجهه با مهاجرت نخبگان از فرصت مهاجرت ظرفیت نخبگانی خود برای انتقال و تبادل دانش و فناوری استفاده می‌کنند. بسیاری از کشورها با به‌کارگیری الگوهای نوین حکمرانی مهاجرت به دنبال ایجاد پیوند راهبردی با هم‌وطنان مهاجرت کرده خود هستند تا بتوانند از فرصت‌های اقتصادی و تجاری، انتقال فناوری و دانش و سایر زمینه‌های تعامل بهره‌برداری کنند. دومین رویکرد نادرست به تحلیل مسئله مهاجرت نخبگان پرداخت تک‌وجهی به این پدیده چندوجهی و تقلیل آن به انگیزه‌های صرفاً معیشتی است چرا که احساس مؤثر نبودن، شنیده نشدن، نقش نداشتن در کنار فقدان تصور روشن از آینده خود برخی از زمینه‌های مهاجرت را شکل می‌دهد. در چنین شرایطی فرد احساس بی‌وطنی و عدم تعلق اجتماعی به سرزمین مادری و به وطن‌گزینی جدید گرایش می‌یابد و این

تحركات انسانی عامل مثبت یا منفی می‌سازد و از این رهگذر سیاستگذاری و حکمرانی مهاجرت مطرح می‌شود. تاکتیک‌ها، طرح‌ها و شیوه‌های مدیریت مهاجرت در اصطلاح سیاستگذاری مهاجرت است که این استراتژی‌ها باید به منصفه اجرا و تحقق برسد تا بتوان آن را حکمرانی مهاجرت نامید. بنابراین حکمرانی مهاجرت همواره از سطح تئوریک فراتر رفته و به طور عملی در صدد اجرای و مدیریت پدیده مهاجرت می‌باشد. از این رهگذر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی راهگشاست. نکته مهمی که باید آینده‌سازان در نظر داشته باشند این است که در کشوری زندگی می‌کنند که از نظر ظرفیت‌های طبیعی و انسانی کم نظیر است و بسیاری از این ظرفیت‌ها با غفلت دست‌انکاران تاکنون بی‌استفاده یا کم‌استفاده مانده است. همت‌های بلند و انگیزه‌های جوان انقلابی خواهند توانست آن‌ها را فعال و در پیشرفت مادی و معنوی کشور به معنی واقعی جهش ایجاد کنند. (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷)

مهاجرت در همه زمینه‌ها از مهاجرت فردی تا مهاجرت کسب‌وکار مولود تقابل کشش و رانش سرمایه است و روزگاری در سطح شرکت‌ها جدی بوده و امروزه در کشورها شکل گرفته است. هرچه ظرفیت نخبگانی بیشتر شود قدرت این نیروهای کششی و رانشی نیز بیشتر می‌شود و دلیل پیچیدگی حکمرانی و سیاستگذاری مهاجرت در تقابل همین نیروهای عمل‌کننده است. یکی از مسائل مهم در زمینه سیاستگذاری و حکمرانی مهاجرت نوع ادراک و تفسیر حکمرانان از مهاجرت است که در طیفی بین دو قطب «فرصت‌انگاری» و «تهدیدباوری» تعریف می‌شود. نوع نگرش به مهاجرت بسیار حائز اهمیت است چرا که مدیریت

با استفاده از ظرفیت نخبگان مهاجرت‌کرده به هدف کامل خود دست خواهد یافت.^{۲۱}

پیشنهادات و راهبردها در زمینه مهاجرت و نخبگان

با نظر به تأکیدات مقام معظم رهبری مبنی بر آینده‌سازی امیدبخشی و فعلیت‌رسانی ظرفیت‌های ایران از یک سو و ضرورت نگهداشت و زمینه‌سازی برای نقش‌آفرینی نخبگان در کشور از سوی دیگر مناسب است که پیشنهادات ذیل با توجه و همتی مضاعف دنبال گردد:

(۱) حقیقت آن است که تعدد و تکرار واژه‌پردازی‌هایی همچون فرار مغزها، منع مهاجرت و بحران مهاجرت در ادبیات سیاسی و سیاستی کشور نشان می‌دهد که مهاجرت، اکنون از یک «مسئله سیاستی» نه تنها به یک پدیده سیاسی بلکه به یک روایت سیاست‌زده تبدیل شده است؛ در نتیجه «بازنگری گفتمانی پیش‌نیاز بازسازی سیاستی در مدیریت این پدیده چندبعدی اجتماعی است.

(۲) اکنون که به سال‌های پایانی سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ رسیده‌ایم نیاز است که ضمن یک تحلیل واقع‌بینانه از میزان کامیابی‌ها و ناکامی‌ها در دست‌یابی به اهداف سند، دلایل و علل عدم توفیق را شناسایی کرد و آن‌گاه به چشم‌انداز‌پردازی افق پیش روی کشور پرداخت تا با خلق تصویر ایران آینده همه ایرانیان در داخل یا خارج کشور، ایران را بسازند.

(۳) حکمرانی مهاجرت باید در ذیل سیاست همسایگی و دیپلماسی متوازن به‌منزله ابزار رشد و راهکار توسعه منطقه‌ای بازتعریف شود از این رو با تغییر

موضوع در کنار عدم اعتماد به نظام اجتماعی کشور منجر به عدم مشارکت در ساخت آینده کشور می‌شود بنابراین کاهش این سه شاخص - تعلق اجتماعی، اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی - باعث افزایش گرایش به مهاجرت می‌شود.

کمک به ارائه تصویر امیدبخش از آینده ایران یکی از پیش‌نیازهای پیشرفت کشور است. در واقع اگر اقدامات دولت‌ها در جهت رفاه و ارتقاء کیفیت زندگی مردم در ادراک تصویر روشن از آینده نمایان شود اندک اندک جامعه و به‌ویژه نخبگان به سمت همراهی و مشارکت عمومی با برنامه‌های دولت حرکت می‌کنند و در نتیجه برنامه‌های تحولی دولت با مشارکت مردم به توفیق می‌انجامد. خلق تصویر آینده نسبتی تنگاتنگ با مسئله بازسازی سرمایه اجتماعی دارد. در واقع اگر با ارائه تصویری امیدبخش از آینده ایران مشارکت نخبگان در حل مسائل کشور تقویت شود اعتماد اجتماعی و احساس تعلق آن‌ها به جامعه و نظام ارتقا خواهد یافت. در نتیجه امکان استفاده حداکثری از سرمایه انسانی نخبگان چه در داخل و چه در خارج از کشور به‌خوبی فراهم خواهد آمد چراکه با ارائه تصویر روشن و امیدبخش از آینده، اعتماد به حاکمیت، احساس تعلق اجتماعی و همچنین عاملیت عمومی و مشارکت اجتماعی نیز ارتقا خواهد یافت. تصویر روشن از آینده وقتی محقق و تثبیت می‌شود که نخبگان علمی چه داخل و چه خارج از کشور احساس کنند که مؤثر واقع می‌شوند و میدانی برای نقش‌آفرینی پیدا می‌کنند. آن‌ها با احساس تأثیرگذاری در امور کشور اعتماد بیشتری به آرمان‌های نظام و انقلاب خواهند داشت و در نتیجه نقش بیشتری نیز در کمک به حل مسائل اساسی و پیشرفت امور کشور ایفا خواهند کرد. این فرایند

21. <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=55540.1402>

معنا که بر اساس یک نیازسنجی واقعی و متناسب با برنامه توسعه علمی و فناوریانه کشور، ظرفیت‌های کارشناسی خارج از کشور شناسایی گردد و زمینه برای مهاجرت‌های سازمان یافته و به کارگیری آن‌ها در ایران فراهم آید؛ از این رو روش‌های مهاجرپذیری گزینش شده و نظام یافته‌ای مثل ویزادهی به کسب و کارهای نوآفرین از دیگر محورهایی است که باید در بازتعریف سیاست‌گذاری مهاجرت مورد بررسی قرار گیرد.

۸) با توجه به خصلت گفتمانی پدیده مهاجرت، کارآمدی حکمرانی مهاجرت بدون بازسازی سیاست‌های رسانه‌ای کشور در این زمینه امکان پذیر نیست تا از این راه تفسیرهای «یک سوپه، انقباضی و تهدیدانگار» جای خود را به تفسیرهای «چندوجهی، انبساطی و فرصت‌گرا» دهد. بدیهی است که در این میان سازمان صداوسیما به ویژه شبکه‌های برون مرزی از اهمیت بی‌مانندی برخوردار است تا با توسعه دایره مخاطبان به گفت‌وگو با افکار عمومی ایرانیان در معرض مهاجرت یا مهاجرت‌کنندگان پردازد.^{۲۲} علاوه بر پیشنهادات مطرحه فوق می‌توان مجموعه راهبردهایی را بر اساس سند تحول مهاجرتی ایران جهت ارتقای سیاست‌گذاری در این راستا افزود که به شرح ذیل می‌باشد:

- تعامل دستگاه‌های ذیربط جهت ساماندهی وضعیت کلان مهاجرتی کشور؛
- نهادسازی، ساماندهی و هماهنگی در امور مهاجرتی کشور؛
- توسعه ظرفیت‌های تحصیلات تکمیلی؛
- کارآمدسازی دستگاه‌های اجرایی در حل مسائل اولویت‌دار مردم نظیر تورم، بیکاری و ...؛

زاویه دید نسبت به مسئله مهاجرت باید کوشید از ظرفیت‌های توأمان مهاجرفرستی و مهاجرپذیری برای تأمین منافع ملی بهره برد. تعاملات با ایرانیان خارج از کشور نیز باید ذیل این رویکرد جدید به مهاجرت بازتعریف شود و از طریق توجه بیش از پیش به ظرفیت شورای عالی امور ایرانیان خارج از کشور به ساماندهی ظرفیت‌های گسترده‌ای پرداخت که می‌تواند تولید برون مرزی را فعال سازد.

۴) مهاجرت پدیده‌ای مدیریت پذیر است از این رو باید بر راه‌اندازی و جهت‌گیری درست سازمان ملی مهاجرت اصرار ورزید تا از همین ابتدا گرفتار سوگیری‌های حداقلی و تهدیدانگاری صرف نشود تا ضمن توجه به ابعاد امنیتی آن بتواند مهاجرت را به خدمت پیشرفت ایران اسلامی درآورد.

۵) در چارچوب نظام حکمرانی مهاجرت و در کنار توجه ویژه به مسئله مهاجرت نخبگان باید با طراحی الگوهای بازدارنده و سیاست‌های تثبیت‌ساز مسئله مهاجرت شرکت‌های نوپا و نوآفرین را تدبیر کرد و با بهبود فضای کسب و کار و رشد زیست‌بوم نوآفرینی، بر روندهای باثبات و پیش‌بینی پذیر سرمایه‌گذاری‌های خطرپذیر در این مجموعه‌ها افزود.

۶) با توجه به دگرگونی‌های صورت گرفته در معنای شهروندی و لزوم توسعه ارتباطات بین‌المللی نیاز است که قوانین ناظر به تابعیت و ابعاد حقوقی و قضایی تابعیت مضاعف بازتعریف گردد تا ضمن رعایت الزامات امنیتی و پیشگیری از جرائم امنیتی، موانع حقوقی همکاری‌های بین‌المللی برطرف شود و زمینه به کارگیری ظرفیت‌های کارشناسی و متخصصان دوتابعیتی برای همکاری‌های رسمی و هدفمند مهیا گردد.

۷) از دیگر راه‌های حل مسئله مهاجرت در دنیای امروز مهاجرپذیری مشروط و موقت است. به این

22. <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=55540,1402>

-برنامه‌ریزی فعال برای مهاجرت‌های تحصیلی و کاری؛

-توسعه زیست‌بوم بازگشت ایرانیان خارج از کشور؛

-تسهیل تعاملات ایرانیان مقیم خارج با سرزمین مادری؛

- تقویت جاذبه سرزمینی حوزه تمدنی ایرانی - اسلامی در منطقه و دنیای اسلام؛

-ارتقای تراز سطح پذیرش دانشجویان بین‌المللی و تسهیل ادغام فارغ‌التحصیلان خارجی در جامعه ایران؛

-مدیریت جریان مهاجرت‌های ورودی به ایران.^{۲۳}

اگر سیستم حکمرانی مهاجرت در جمهوری اسلامی ایران پیشنهادات و راهبردهای فوق را در نظر گرفته و با دیدگاهی مثبت به پدیده مهاجرت بنگرد سناریو احتمالی، خروج از بن‌بست مهاجرت و پیدایش زمینه‌هایی از رشد و شکوفایی از رهگذر مهاجر فرستی یا مهاجرپذیری خواهد بود.

نتیجه‌گیری و پیشنهادهای سیاستی

در پژوهش حاضر کوشش شد حکمرانی مهاجرت و چرخش نظری سیاستمداران از نگاهی تهدیدمحوری به نگرشی فرصت‌محور و همچنین ارائه راهکارهایی در زمینه جذب نخبگان و پویایی مدیریت مهاجرتی در جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار گیرد. درخصوص حکمرانی مهاجرت می‌توان اظهار داشت که مهاجرت پدیده‌ای چندسطحی است که تأثیرات متعدد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و ... بر بدنه کشور دارد و حکمرانی تلاش برای تبدیل تصمیمات به عمل و یا تلاش اجرایی نمودن تدابیر امور مرتبط با شهروندان

است. حکمرانی مهاجرت نوعی سیاست‌گذاری و اجرایی نمودن سیاست‌های مهاجرتی جهت تنظیم ورود مهاجران و تمهید تسهیلات جهت جلوگیری از خروج نخبگان است. شایان ذکر است که سیاست‌گذاری جنبه تئوریک دارد اما حکمرانی شامل سیاست‌گذاری نیز شده و شامل اندیشیدن، تصمیم‌گیری و در نهایت اجرا است و مستلزم قرار گرفتن این پدیده در دستور کار سیاست‌های کلان مدیریتی کشور است. سوال اصلی پژوهش عبارت است از؛ تحول حکمرانی مهاجرت در جمهوری اسلامی ایران چگونه بوده است؟ فرضیه مطرح در پاسخ به پرسش مذکور این گونه مطرح می‌شود، حکمرانی مهاجرت در جمهوری اسلامی ایران از دیدگاهی تهدیدمحور به نگرشی فرصت‌محور تبدیل شده و از این جهت دستخوش چرخش نظری شده است. روش پژوهش مقاله توصیفی-تحلیلی و گردآوری داده با استفاده از اسناد و سخنرانی‌ها می‌باشد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که اغلب نگاهی به مهاجرت به مثابه پدیده‌ای تهدیدانگازانه و منفی بوده است و اساساً سردرگمی سیاستی وجود داشته است اما دیدگاه مذکور به سمت فرصت‌محوری دچار استحاله نظری شده است بنابراین در این راستا می‌بایست با اعتماد سازی، ایجاد تعلق اجتماعی و مشارکت اجتماعی، سیل نخبگان را به آینده کشور ترقیب کرد چرا که جمهوری اسلامی ایران، کشوری با پتانسیل‌های متعددی اقتصادی، زیست‌بومی، ژئوپلتیکی و ... است بنابراین می‌طلبند تا با تدوین مناسب و دقیق اسناد در زمینه حکمرانی مهاجرت به این پدیده بیش از پیش تمرکز شود و نوه نگرش به آن فرصت‌محورانه باشد.

در نهایت پیشنهاداتی و راهبردهایی جهت ارتقا و پویایی سیستم حکمرانی مهاجرت جمهوری اسلامی ایران مطرح گردید؛ ابتدا باید مهاجرت را از حالت

23. <https://imobs.ir>

سیاست‌زدگی آن خارج کرد و سپس با طرح تصاویری از آینده ایران، تمامی ایرانیان مقیم خارج از کشور و نخبگان و متخصصینی که از کشور مهاجرت کردند را ترقیب به بازگشت به میهن از طریق افزایش علقه اجتماعی و میهن دوستی آنها کرد. در مرحله بعد حکمرانی مهاجرت باید ذیل سیاست همسایگی و دیپلماسی متوازن بازتعریف شود و همچنین سازمان ملی مهاجرت باید نگرش مثبت گونه و سیاست مدیریتی دقیق در این زمینه طرح کند و امکانات و زیرساخت لازم جهت جذب شرکت‌ها و متخصصین خارجی شکل گیرد و سیاست رسانه‌ایی متناسب بازسازی گردد. در نهایت می‌تواند که روش‌های مهاجری پذیرفته شده و نظام یافته‌ای مثل ویزادهی به کسب و کارهای نوآفرین از دیگر محورهایی است که باید در بازتعریف سیاست‌گذاری مهاجرت مورد بررسی قرار گیرد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

تمامی اصول اخلاقی در پژوهش این مقاله رعایت شده‌اند.

حامی مالی

این مقاله حامی مالی ندارد

مشارکت نویسندگان

نویسندگان به یک اندازه در نگارش مقاله مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

منابع

منابع فارسی

- سی و یکم.
- صلواتی، بهرام (۱۴۰۱) بررسی وضعیت مهاجرت ایران و جهان در سال ۱۴۰۱، سایت رصدخانه مهاجرت ایران، تاریخ مراجعه: ۱۴۰۳/۱/۱۳. برگرفته از: www.iranthinktanks.com
- صلواتی، بهرام (۱۴۰۱)، سندروم اجتماعی مهاجرت و سردرگمی سیاستی کشور، مهاجرت نامه، رصدخانه مهاجرت ایران.
- کتقی، سمیرا، (۱۳۹۴)، تاثیر عوامل اقتصادی بر مهاجرت در ایران؛ تاکید بر شاخص‌های درآمد و بیکاری، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال سوم، شماره یازدهم.
- ملکشاهی، حجت‌الله، واعظ، نفیسه، تقی‌پور، فائزه (۱۴۰۰)، آسیب شناسی سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران برای مهار مهاجرت نخبگان، فصلنامه جامعه شناسی سیاسی ایران، سال چهارم، شماره چهارم.
- حاتمی، محمدرضا (۱۳۹۹)، سیاست‌گذاری مطلوب مهاجرت و حضور مهاجرین افغان در ج.ا.ا، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، سال یازدهم، شماره اول.
- خلیلی، رضا (۱۳۸۱)، مهاجرت نخبگان پدیده‌ای اجتماعی یا موضوع امنیت ملی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال پنجم، شماره دوم.
- راغفر، حسین، محمدی، مسعود، فخرموسوی، الهام (۱۳۹۶)، بررسی تاثیر کیفیت حکمرانی بر مهاجرت دانش‌آموختگان، فصلنامه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی و بودجه، سال بیست و دوم، شماره دو.
- زرقانی، هادی، موسوی، زهرا (۱۳۹۱)، مهاجرت‌های بین‌المللی و امنیت ملی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال شانزدهم، شماره اول.
- زمانیان، مصطفی (۱۴۰۲) مهاجرت؛ مسئله‌ای چندوجهی و مواجعه‌ای فرصت نگر، سایت رسمی رهبر معظم انقلاب، تاریخ مراجعه: ۱۴۰۳/۱/۱۲. برگرفته از: <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=55540>
- زنجانی، حبیب‌الله، علیزاده آهی، زرین تاج (۱۳۷۲)، بررسی مهاجرت در مطالعات تحول جمعیت ایران، فصلنامه جمعیت، شماره ۵ و ۶.
- شهبازیان، سعیده، صادق، رسول، رضایی، مریم (۱۴۰۰)، تحقیقات مهاجرت داخلی در ایران؛ مرور حیطه‌ای، نامه انجمن جمعیت شناسی ایران، سال شانزدهم، شمار

References

- D'Andreamatteo, A., Neri, F., Antonucci, G., & Sargiacomo, M. (2024). Immigration, policies of integration and healthcare expenditure: A longitudinal analysis of the INHS (2002–2018). *Health Policy*, 142, 104960.
- Edo, A., & Özgüzel, C. (2023). The impact of immigration on the employment dynamics of European regions. *Labour Economics*, 85, 102433.
- Groeger, A., León-Ciliotta, G., & Stillman, S. (2024). Immigration, labor markets and discrimination: Evidence from the venezuelan exodus in Perú. *World Development*, 174, 106437.
- Kuramochi, A. (2003). Does immigration policy matter? A comparative study of immigration policies of Germany and Japan. University of Hawai'i at Manoa.
- Timilsina, L. (2023). Immigration policy shocks and infant health. *Economics & Human Biology*, 51, 101309